

ÇANAKKALE DENİZ VE KARA MUHAREBELERİNE KATILMIŞ OLAN YARBAY SELAHADDİN ADİL BEY'İN MEKTUPLARI ÜZERİNDEN ÇANAKKALE SAVAŞI'NI DEĞERLENDİRMEK

Muzaffer ALBAYRAK*

Giriş

100. yılı içinde bulunduğumuz Çanakkale Muharebeleri, hiç şüphe yok ki I. Dünya Savaşı boyunca en fazla dikkat çeken ve sonuçları itibarıyla savaşa en fazla tesir eden cephelerden biri olmuştur. Bu itibarla Türk ve dünya tarihi açısından büyük bir önem taşıyan Çanakkale Muharebelerine dair gerek İngiltere ve Fransa'da ve gerekse Türkiye'de ve müttefiki olan Almanya'da çok sayıda eser yayınlanmıştır. Bu eserler arasında, ülkelerin savaşa ait resmi harp tarihleri olduğu gibi, savaşı bizzat yaşamış asker ve sivillerin anlatımlarını içeren mektup, günlük ve hatıratlar da vardır.

Harb tarihi kitapları ve hatıratlar, yaşanan tarihî olayın ardından sonuçları görüldükten sonra yazılmışken, mektuplar ve günlükler savaşın sıcak atmosferinde, ne olacağının belirsiz olduğu günlerde, insanî duygular, günlük hayat gaileleri, kişisel veya ailevî sorunlarla mücadele edildiği bir zamanda yazılmış, savaşın insanî yönünü öne çıkarması açısından çok daha değerlidir.

Bu çalışmamızda Çanakkale Muharebelerinde önemli mevkilerde üst düzey komutanlıklarda bulunmuş bir subay olan Selahaddin Adil Bey'in (Paşa) mektupları üzerinden Çanakkale Savaşı'nı değerlendirmeye çalışacağız.

---

* Araştırmacı – Başbakanlık Osmanlı Arşivi, e-mail: albayrak.muzaffer@gmail.com

Selahaddin Adil Bey Kimdir?

Selahaddin Adil, 1882'de İstanbul'da doğdu. Babası Tersane Nazırı Adil Paşa'dır. 1899'da Harp Okulu'ndan teğmen olarak mezun olup, aynı yıl Erkân-ı Harbiye Mektebi'ne (Harp Akademisi) girdi ve 1902'de kurmay yüzbaşı olarak 5. Ordu'ya tayin edildi.

Selahaddin Adil askerlik hayatı boyunca, 31 Mart İsyanını bastırmak için İstanbul'a gelen Hareket Ordusu'nda, Trablusgarp Savaşı'nda, Balkan Harbi'nde, I. Dünya Savaşı içinde Çanakkale Muharebelerinde ve Doğu cephesinde tümen ve kolordu komutanı olarak bulundu. İstiklâl Savaşı'nda 2. Kolordu Komutanı olarak güney ve batı cephelelerindeki muharebelere katıldı ve bu sırada Mirlivalığa (Tuğgeneral) terfi etti.

Mayıs 1922'de Millî Savunma Bakanlığı Müsteşarı oldu. Bu görevi üzerinde olduğu halde Kasım 1922'de İstanbul Komutanlığı'na tayin edildi. Bu görevdeyken 2 Ekim 1923'te İtilaf Devletleri temsilcileriyle yapılan mutabakat metni ile beş sene süren işgal döneminin bitişine ve İstanbul'un geri alınmasına tanıklık etti.

Selahaddin Adil Paşa, İstanbul Komutanlığı görevinin sona ermesi üzerine Ekim 1923'te kendi isteğiyle emekliye ayrılarak ticaretle meşgul oldu. 1950-53 arasında Demokrat Parti'den milletvekilliği yaptı. 1961'de vefat etti.

Selahaddin Adil Bey'in Mektupları

Yarbay Selahaddin Adil Bey, Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı Kurmay Başkanlığına tayin olunarak 19 Ağustos 1914'te vazifeye başlamıştı. Müstahkem Mevki Komutanı olan Albay Cevat Bey (sonradan Paşa) da görevine birkaç gün önce 10 Ağustos'ta başlamıştı.

Çanakkale Boğazı'nın savunmasını üstlenen bu iki komutan, 18 Mart Deniz Zaferi'ne kadar son derece gayretli ve uyumlu çalışmalarıyla Çanakkale'yi düşman gemilerine kapatmışlardı.

Selahaddin Adil, yeni evlenmişti ve eşini İstanbul'da ailesiyle bırakarak Çanakkale'ye gelmişti. Eşini ve bu arada doğan kızını 1915 Ocak ayı içinde yanına alabilmişti. Ancak kısa bir süre sonra başlayan Boğaz Harbi dolayısıyla eşini tekrar İstanbul'a göndermek zorunda kalmıştı.

Selahaddin Adil, Mayıs 1915'te Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı Kurmay Başkanlığından ayrılarak Seddülbahir cephesindeki 12. Tümen komutanlığına tayin edildi. Selahaddin Adil tümeniyle Seddülbahir cephesindeki muharebelere katıldı. Temmuz 1915'te cephe gerisine alınarak Saros bölgesine gönderildi. Ancak 6 Ağustos'ta Anafartalar çıkarması üzerine 12. Tümen acilen Anafartalar'a nakledildi. Anafartalar'da zafer kazanılmasından sonra Eylül 1915'te görev yeri değiştirilerek Seddülbahir cephesinde bulunan 13. Tümen komutanlığına tayin olundu. 13. Tümen Ekim ayında cepheden geriye alınarak önce Şarköy'e sonra da Keşan'a nakledildi ve Selahaddin Adil Bey'in Çanakkale'deki vazifesi sona erdi.

Bildirimizin konusunu teşkil eden Selahaddin Adil Bey'in Ağustos 1914 - Ekim 1915 tarihleri arasında eşine yazmış olduğu mektuplar, 2007 yılında oğlu Semuh Adil'le birlikte yayına hazırlanmış olduğumuz "Çanakkale Cephesinden Mektuplar-Hatıralar" isimli kitaba dâhil edilen 40 mektup içinden harbe dair olanlarından seçilmiştir.

Selahaddin Adil, bir yıl önce evlenmiş olduğu eşine yazmış olduğu mektuplarda, içinde buldukları harbe ve harbin sıkıntılılarına çok fazla değinmemiştir. Yazmış olduğu 40 mektuptan, Çanakkale Muharebelerine dair bilgi veren, Selahaddin Adil'in savaşa dair düşünce ve görüşlerini içeren mektuplardan konumuzla alakalı bölümleri buraya dâhil ettik.

1

28 Ağustos 1914 / Çanakkale'den

Sevgili Sîr!¹

...İngiliz donanması medhalde (Boğaz girişinde) dolaşiyor. Kısmen top başında bulunuyoruz. Öyle gürültülü yere kolay kolay seni getiremem. Fakat muvakkat birkaç gün gelir oturur yine avdet edersin.

...Buradaki rahatımı soruyorsun. Doğrusu hiç rahat değilim. Kışlada kaldığımdan rahat olmak mümkün değil. Telefon zır zır, gündüz dinmez, gece dinmez çalar. Sivrisineklerden doğan vızıltılar da caba! Elim, yüzüm hep sivrisinek yarası oldu.

¹ Selahaddin Adil Paşa mektuplarında, adı Sîret olan eşine kısaca "Sîr" diye hitap ediyor. (M.A)

İlk dört-beş gün ekmek-peynir ile geçindik. Şimdi çok şükür yemek meselesini intizama koyduk.

Gözlerinden öper, cümleye selam ederim. Sevgili Sîr'im

Selahaddin Adil

Bu mektup, 14 Ağustos'ta Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı Kurmay Başkanlığına tayin olan Selahaddin Adil'in Çanakkale'den yazmış olduğu ilk mektuptur.

Osmanlı Devleti 2 Ağustos 1914'te Almanya ile gizli bir ittifak yapmasına rağmen, silahlı tarafsızlığını ilan etmiş, Seferberliğini başlatmıştı. 10 Ağustos'ta iki Alman gemisi Goeben ve Breslau Çanakkale Boğazı'ndan geçerek İstanbul'a gelmiş, onları takip eden İngiliz gemileri Boğaz'dan geçemeyerek, Boğaz önünde beklemekteydi.

2

4 Ekim 1914 / Çanakkale

Sevgili Sîr!

Malum ya! Boğaz kapandığından dolayı postalar muntazaman işlemiyor. Mektup da yazamıyorum. Dün bir kartpostalını aldım, teşekkür ederim. Bu mektubumu yazıp veriyorum. Bakalım sana ne vakit gelir.

Sana müjde! Harbiye Nezareti'nden emir geldi, mektuplar açık olmayacak. Binaenaleyh başka vasıtaya hacet kalmadı.

Boğazı kapattığımız için biraz daha rahatız.

Çocukların gözlerinden öperim. Cümleye, Arife Hanım'a da selamlar. Yanaklarından öperim.

Selahaddin Adil

26 Eylül 1914'te keşif için Boğaz'dan çıkan Osmanlı Donanmasına mensup Akhisar Muhribi'nin Boğaz haricinde bekleyen İngiliz gemilerince engellenmesi üzerine, 27 Eylül 1914'te Boğaz'da açık tutulan geçit mayın döşenerek kapatılmıştı. Böylece savaş gemilerine kapalı olan Boğaz, ticaret gemilerine de kapatılmış oldu.

Seferberlik dolayısıyla posta işlerinde uygulanan sansür sebebi-

le mektuplar açık olarak gönderilmekteydi. Bu yüzden Selahaddin Bey eşiyle olan mahrem mektuplaşmalarını İstanbul'a giden tanıdıklarla yapmaktaydı. Bu mektuptan anlaşılıyor ki Harbiye Nezareti mektupların kapalı olarak gönderilmesine izin vermiş. Bu haberi bir müjde olarak ifade etmesi, açık mektup göndermekten dolayı duydukları rahatsızlığın göstergesi.

3

29/30 Ekim 1914 / Çanakkale

Sevgili Sîr!

Bu gece sana gelmek üzere mezuniyet (izin) alıp gemiye bindikten yarım saat sonra tekrar vazife başına avdete (dönmeye) mecbur oldum. Cenab-ı Hakk milletimize muvaffakiyet versin.

Tehlikeli anında yanında bulunmayı ne kadar arzu ettiğimi ve seni müteselli etmeyi ne kadar istediğimi bilemezsin. Fakat mukadder değılmış. Seni Cenab-ı Hakk'a emanet ederim.

Selahaddin Adil

Selahaddin Adil Bey, eşi Siret Hanım'ın doğumu yaklaştığından, izin alıp İstanbul'a gitmek üzere bindiği vapurdan, aldığı haber üzerine inerek görevinin başına dönmüştür. Çünkü Osmanlı Devleti'ni fiilen savaşa sokan bir hadise zuhur etmişti. Osmanlı donanması Alman Amiral Souchon komutasında Karadeniz'e çıkarak Rus limanlarını bombalamıştı. Bu hadise üzerine Müstahkem Mevki Komutanlığı bütün izinleri kaldırıp teyakkuza geçmişti.

Eşinin doğumunda yanında olmak isteyen Selahaddin Bey, üzüntüsünü gizlememekle birlikte, içinde bulunulan durumdan milletin muvaffakiyetle çıkması için dua etmektedir.

4

31 Ekim 1914 / Çanakkale

Sevgili, hakikatli Sîr!

...Bugün hem Kurban Bayramı hem donanmanın ilk muvaffakiyet haber-i beşareti (müjdeli haberi) alınan bir gün idi.

Öğleden sonra 1'de telefon geldi. Hayırlısı ile kurtulduğunu ve

Behice'nin^{2*} tevellüdünü (doğduğunu) haber veriyordu. Artık bendeki sevinci görme! Ne çare ki yanında değilim. Ne yapalım vaziye-tin tebeddülâtı (değişmesi) beni alıkoydu. Şimdilik ne vakit gelebileceğimi tahmin edemem.

Selahaddin Adil

Kurban Bayramı'na denk gelen 31 Ekim 1914'te Selahaddin Adil iki müjdeli haber aldığından bahsediyor.

Bunlardan ilki Osmanlı Donanmasının ilk başarı haberi, yani Karadeniz Baskını'dır. Osmanlı Devleti'ni I. Dünya Savaşı'na sokan bu hadisenin Çanakkale Müstahkem Mevki Kurmay Başkanı tarafından "müjdeli bir haber" olarak tanımlanması, gerek bugün üzerinde çok tartışılan bu olayın ve gerekse genel olarak "Osmanlı Devleti harbe girmeli miydi" hususunda yapılan tartışmalara karşılık o zamanki algıyı göstermesi açısından önemlidir.

İkinci müjdeli haber Karadeniz Baskını haberi yüzünden gidemediği İstanbul'da 31 Ekim'de eşinin doğum yaptığı ve bir kız çocuğunun dünyaya geldiği haberidir. Selahaddin Adil, doğum yapan eşini ve kızını görmek için ancak Kasım ayı sonunda İstanbul'a izinli olarak gidebilmiştir.

5

3 Mart 1915 / Hacıpaşa Çiftliği

Sîr!

Ne şekilde hareket edeceğin hakkındaki fikrimi sana evvelce de söyledim. Bu harp memleketlerin hayat-memat meselesi olduğundan ne kadar süreceği malum değil. Herkes düşmanı sonuna kadar vurmaya karar vermiştir. Fikrim şu:

1- Buradan düşman geçtiği halde, İstanbul da taht-ı emniyette (güven içinde) olmamakla beraber, herkesin başına ne gelirse bana da deyip gidersiniz.

2- Veya şimdiden içerilerde; Bayramiç, Karesi, Balıkesir gibi bir yere göndereyim.

Benimle beraber buldukça bittabi ara sıra haber almakla be-

² * Selahaddin Adil'in yeni doğan kızı. (M.A)

*raber sizin ve yavrumun bedenene ve benim fikren meşgul olmamak-
lığım pek tabii.*

*Ben İstanbul'a gitmeni ve fakat İstanbul'da kalmayıp yengem ve
çocuklarla birlikte Eskişehir'e çekilmelerini tercih ediyorum.*

*İstanbul'a git fakat orada kalmayın, mektubumu pedere, yengeme
göster. Hemen bir an evvel Eskişehir'e ismi aklıma gelmeyen beyin
yanına gidiniz.*

*Daha bir-iki gün için burada tehlike yok. Bugün akşama doğru
Kale'ye inerek eşyaları hazırlayıp ilk vapurla İstanbul'a gidersiniz.
Fakat dediğim gibi orada kalmayıp Bursa'ya, Eskişehir'e, neresi
olursa dâhili bir yere gidiniz.*

*Anadolu'ya geçmenize ağabeyim veya yengem razı olmazsa sen
yalnız Üsküdar'dakilerle beraber hareket et.*

Selahaddin Adil

Selahaddin Adil'in mektupları içinde en çarpıcı ifadelerin yer aldığı mektup budur.

Selahaddin Adil, Ocak 1915'te Çanakkale'de bir ev tutarak eşi ve kızını yanına almıştı. Ancak 19 Şubat 1915'te İngiliz-Fransız müttefik donanmasının Çanakkale Boğazı'na taarruz etmesi üzerine, Boğaz'ın savunmasından sorumlu olan Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı, savaşı idare etmek için bütün Boğaz'ı net olarak gören Çanakkale şehrinin 10 km. güneyindeki Hacıpaşa Çiftliği'nde karargâh kurmuştu. (Hacıpaşa Çiftliği, günümüzde 18 Mart Üniversitesi yerleşkesi içinde bulunmaktadır).

Selahaddin Adil, hemen her gün düşman donanmasının saldırıları yüzünden karargâhtan ayrılamadığından eşiyle mektupla haberleşmektedir.

19 Şubat'tan itibaren Boğaz'a taarruz eden düşman donanması 25 Şubat'ta Çanakkale Boğazı'nı girişinin iki yakasında bulunan Seddülbahir ve Kumkale Tabyalarını tamamen tahrip etmiş ve Boğaz'dan içeriye girerek Çanakkale şehrine kadar olan bütün tabyaları bombardımana başlamıştı.

Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanı Cevat Paşa ve kurmay başkanı Selahaddin Adil, Ağustos ayından beri aldıkları tedbirler ve

yaptıkları tahkimatla Boğaz savunmasını sağlamlaştırmışlardı. Tesis edilen yeni bataryalar, tabyalara ilave edilen yeni toplar ve en önemlisi, Boğaz'da döşenen 10 mayın hattındaki 400 mayınla düşman donanmasına karşı etkili bir savunma hazırlanmıştı.

Ancak bütün bu hazırlıklara rağmen, “Müttefik donanma asla Çanakkale Boğazı'ndan geçemez” düşüncesine sahip olan yoktu.

İstanbul'da düşman donanmasının Çanakkale'den geçmesi halinde ne şekilde hareket olunacağına dair hazırlıklar yapılmaktaydı. Bu hazırlıkların en önemlisi padişahın, sarayın Konya'ya, hükümetin Eskişehir'e nakledilmesi kararıydı. Bunun için de iki ayrı tren Haydarpaşa'da hazır bekletiliyordu.

Bu hazırlıklar yapılırken öte yandan da İstanbul önüne gelmesi muhtemel düşman donanmasına karşı savunma tedbirleri de alınıyordu. Sirkeci'den Bakırköy'e kadar sahil şeridinde tahkimat yapılıyor, toplar yerleştiriliyordu. İngilizlerin zannettiği gibi Çanakkale geçilip donanma İstanbul önüne geldiğinde Osmanlı Devleti teslim olmayacaktı. Aksine şehir sonuna kadar savunulacak, savaşa devam edilecekti.

Çanakkale'yi savunan kuvvetlerin başındaki ikinci adam olan Selahaddin Adil de düşmana karşı savunmaya devam etmekle birlikte, eninde sonunda Çanakkale'nin geçilebileceği kanaatinde olarak yanına getirtmiş olduğu eşini İstanbul'a göndermeye çalışmaktadır. Dahası Çanakkale'yi geçen düşman donanması İstanbul'u tehdit edeceğinden orayı da güvenli bulmamakta ve Eskişehir'e gitmesini ısrarla tembihlemektedir.

Savaş esnasında sıcağı sıcağına yazılmış bu mektup, aslında Çanakkale'de ulaşılan zaferin ne zorluklarla ve imkânsızlıklarla kazanıldığını göstermesi açısından manidardır. Öte yandan sonuna kadar vatan savunmasını düşünen askerlerin insanî duygularla sevdiklerini, ailelerini güven altına alma gayreti de savaşın insanî yönünü ortaya koymaktadır.

6

17 Mart 1915 / Hacıpaşa Çiftliği

Sîr!

Üsküdar'da olduğuna, sıhhatinize memnun oldum. Nasılsın?

Doktora gitmeni yazmış idim. Rica ederim ihmal etme bir mektup ile bana hâl ve vaziyetini bildir.

...Burada on gündür sükûnet var. İnsan heriflerin ne yapmak istediklerine, ne yapacaklarına akıl erdiremiyor. Henüz biz de Çiftlik'te oturuyoruz.

Selahaddin Adil

Selahaddin Adil Bey eşini ve çocuğunu İstanbul'a göndermiş ve tam da 18 Mart 1915 Deniz Muharebesi'nden bir gün önce bu mektubu yazmıştı. Mektupta on gündür düşmanın sükûnet içinde olduğundan bahsedip, düşmanın ne yapmak istediğine ve ne yapacaklarına akıl erdiremediklerini söylemektedir.

Gerçekten de Müttefik donanması bu günlerde son ve kati bir tarruz için hazırlık yapmaktaydı ve donanma komutanı Amiral Carden görevinden ayrılmış, yerine Amiral De Robeck getirilmişti. Yeni komutan İngiltere'den gelen baskılara dayanamayarak kati darbeyi vurmak için 18 Mart gününü seçmişti.

Ancak 18 Mart 1915'te içinde 16 büyük savaş gemisi bulunan kuvvetli bir donanma ile başlayan "Boğaz Harbi" akşam olduğunda Türk tabyalarının zaferi ile sonuçlanmıştı. Müttefik donanmanın üç savaş gemisi batırılmış, dördü ise ağır hasarla saf dışı kalmıştı.

7

23 Mayıs 1915

Gelibolu Şibh-i Ceziresi (Yarımadası), Salim Bey Çiftliği

Sevgili Sîr!

Bugün Fırkam ile cephe hattına giriyorum. Cenab-ı Hakk'tan muvaffakiyetler temenni eder, sizin ve yavrurunun gözlerinden öperim. Artık mektup yazmak belki müşkül olacak, ara sıra her halde malumat vermeye çalışırım.

Sizleri Cenab-ı Hakk'a ve ağabeyime emanet ediyorum.

Selahaddin Adil

Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı Kurmay Başkanı Yarbay Selahaddin Adil Bey, 25 Nisan 1915'te Gelibolu Yarımadası'nda karaya asker çıkarılarak başlayan kara muharebelerine katılmak

üzere 29 Nisan 1915'te 12. Tümen komutanlığına tayin olunmuştu. 12. Tümen Seddülbahir cephesinde görevlendirilmişti. Selahaddin Adil Bey 13 Mayıs'ta Güney Grubu yedeği olarak Alçıtepe gerisinde Salimbey Çiftliğinde bulunurken, aldığı emir üzerine 23 Mayıs'ta Seddülbahir cephesinin solunda Fransız ve İngilizlerin tuttuğu hattın karşısındaki mevzilerde cephe hattına girmişti.

8

30 Mayıs 1915 / Domuz Deresi

Sevgili Sîr!

On gündür Fırkamla ileri hatta bulunuyorum. Tabii birçok tehlikeli anlar geçiriyoruz. Cenab-ı Hakk muhafaza buyurmakta. Vazifem oldukça müşkül. Cenab-ı Lem-yezel (bâki olan Allah) hemen muvaffakiyetler ihsan etsin.

Selahaddin Adil

Seddülbahir cephesinde Kerevizdere mıntıkasındaki mevzileri tutan 12. Tümen'in karargâhı Domuz Dere'deydi. Bulunulan hattın karşısında Fransız ve İngiliz birlikleri bulunmaktaydı ve bu bölge son derece kanlı muharebelere sahne olmuştu.

9

13 Haziran 1915

Sevgili Sîr!

İşte sana bugün uzunca mektup yazabiliyorum. Grup Erkan-ı Harbiye Riyaseti (Seddülbahir Grup Komutanlığı Kurmay Başkanlığı) vazifesini muvakkaten (geçici olarak) ifa ettikten (yerine getirdikten) sonra tekrar Fırka'ma (Tümenime) iltihak ediyorum (katılıyorum). Çok şükür vücudça afiyetteyim.

Arkadaşlardan birinin habersizce aldığı bir fotoğrafı da lef ediyorum (ekliyorum). Kereviz Deresi, Fırka'mın bulunduğu hattın birkaç yüz metre gerisindeki her gün pek çok, bazen yüzlerce şüheda ve mecruhine (yaralıya) penah (sığınak) olan kanlı bir mahaldir. Cenab-ı Hakk'ın hüfz ve inayetiyle muharebeye devam ediyoruz.

Bu gece bir aydır ileride bulunan fırkam, istirahat için biraz ge-

riye geldi. Ağabeyimle tekrar buluşamadım. Galiba yine İstanbul'a döndüler.

Cümlemenizi Cenab-ı Hakk'a emanet ederim. Sevgili Sîr'im.

Selahaddin Adil

Seddülbahir cephesinde Müttefik kuvvetlerin Alçıtepe'yi ele geçirmek üzere yaptıkları taarruzlara Kirte Muharebeleri (bugünkü Alçıtepe köyü) adı verilir. 4-6 Haziran 1915 tarihleri arasında Müttefiklerin giriştikleri taarruz III. Kirte Muharebesi olarak bilinir. Bu muharebede 12. Tümen birlikleri takviye kuvvet olarak Seddülbahir cephesinin sağ ve sol kanatlarında kullanıldığından boşta bulunan Selahaddin Adil Bey Güney Grubu kurmay başkanlığını gececi olarak üstlenmiş ve 8-12 Haziran tarihleri arasında birbirine karışmış, intizamsız birlikleri yeni baştan düzenleyerek Seddülbahir cephesine çeki düzen vermiştir.

Selahaddin Adil Bey ilk defa eşine yazdığı bir mektupta cephedeki durumu ve muharebelerin şiddetini gösteren ifadeler kullanmaktadır.

Selahaddin Adil Bey'in ağabeyi bahriye yarbayı Muzaffer Adil Bey Barbaros Hayreddin Zırhlısının komutanı olduğundan çoğu zaman Çanakkale bölgesinde bulunmakta ve onunla görüşmekteydiler. Muzaffer Adil'in komutanı olduğu Barbaros zırhlısı, 8 Ağustos 1915'te Gelibolu önünde Marmara Denizi'nde İngiliz Denizaltısı E-11 tarafından batırılmıştı. Gemi mürettebatından çok sayıda erin boğularak şehit olduğu bu elim hadiseden Muzaffer Adil sağ kurtulmuştu.

10

15 Temmuz 1915 / Bolayır İskeleyi

Sevgili Sîr!

Evvelce bildirdiğim veçhile (şekilde) lehü'l-hamd Gelibolu'ya geldik. Saros Grubu'nda bulunuyorum. Fırkam da beraber. Ahval-i fevkalâde zuhur etmezse (olağanüstü bir durum çıkmazsa) la ekall (en az) bir ay muharebeye girmeden burada talim ve terbiye ile işti-gal edeceğiz ki şahsım için ehemmiyetsiz iş. İnşallah geçecek müddet zarfında biraz kendime gelirim.

...Cenab-ı Hakk'a hamd ü sena olsun. Fırkam bütün Ordu'nun en şanlı, en güzide bir cüzü (parçası) olduğunu ispat etti ki; iki ay mütemediyen gazetelerin metanetinden bahsettiği sol cenahı, bütün Fransız ve bir kısım İngiliz kuvvetlerine karşı tutmakla düşmanı yıldırdı. Amma ben de, fedakâr zabitlerim de, kahraman efradım da bitti. Her biri, kanını pahaliya satarak düşmana iki-üç misli zayıat verdirdi. Zaman, tarih, bunları gösterecek. Sen de "Mösyöm muharebede kartlaştı!" diyerek müdafaa edersin.

...Ben de kıtlıktan çıkmışa döndüm, hiç sevmez iken canım yemiş istiyor, reçel istiyor, istiyor oğlu istiyor, ne bileyim bana ne oldu? Midem pek düzgün olmamakla beraber; bilmem yoksuzluktan mıdır nedir adeta aç gözlü oldum. Gelibolu da kısmen yanmış olduğundan bir şeyler bulunmuyor. Çok şükür yediklerimiz şikâyet edilecek gibi değil. Aşçımızdan, böreğine, tatlısına kadar yiyoruz. Ama dediğim gibi çerez hususunda aç gözlülük ediyorum. Artık kurudan, suludan ne gönderebilirseniz bana gönderin.

Selahaddin Adil

Seddülbahir cephesinde katıldığı muharebelerde ağır zayıat veren 12. Tümen 5 Temmuz 1915'te cepheden geriye alınarak Saros Bölgesi'nde yedeğe çekilmişti.

Cephe gerisinde boş zaman bulan Selahaddin Adil Bey, eşine yazdığı mektupları uzun tutmakta ve muharebe hayatı hakkında bilgiler vermektedir. Mektubunda Tümenin kazandığı başarıyı, askerlerinin kahramanlığını öne çıkarmaktadır.

Diğer ilginç bir ifade muharebe alanında daha önce sevmez iken yemiş, reçel vb. şeyleri canının çekmesi. Buldukları yer Gelibolu kasabasına yakın olmasına rağmen savaş dolayısıyla istediklerinin bulunmayışı, yokluklar bizi savaş gerçeğiyle yüzleştiriyor.

Dinlenmek için Saros bölgesine gönderilen 12. Tümen, tam da Selahaddin Adil Bey'in endişe ettiği gibi "fevkalade bir hal" zuhur ederek yeniden cepheye gönderilmişti. 6 Ağustos'ta Anafartalar sahiline çıkarma yapan İngiliz birliklerini durdurmak için Saros Bölgesinde bulunan 12. ve 7. Tümenler acilen Anafartalar bölgesine nakledilmişti.

11

14 Eylül 1915

Alçitepe şimalinden (kuzeyinden)

Sevgili Sîr!

Birkaç gündür yine Cenup (Güney) Gurubu'nda 13. Fırka (Tümen) Kumandanlığında bulundum. Burası bi'n-nisbe (nispeten) sâkin. Eski fırkama alışmış ve arkadaşlarım iyi olduğu için daha müsterih idim (rahattım). Ne çare askerlik deyip gidiyoruz. Fakat yedi aydır mütemadi top, tüfek gürültüsünden bir an başım dinç kalmamış, artık bezdiriyor. Hele inan yeniden bir kıta başına gelmek o kadar zor ki. Hemen Cenab-ı Hakk hayırlısıyla hitama erdirtip selametle sizlere kavuştursun.

Selahaddin Adil

Saros Bölgesinde istirahate alınan 12. Tümen, Anafartalar'a yapılan yeni ihraç hareketi üzerine bölgeye nakledilmiş ve burada 9 Ağustos'ta I. Anafartalar, 21 Ağustos'ta II. Anafartalar Muharebelerine katılarak sayıca iki kat üstün İngiliz kolordusuna karşı üst üste iki zafer kazanmıştı.

Tümeniyle kazanmış olduğu bu başarılarla rağmen 5. Ordu Komutanı Liman von Sanders, Selahaddin Adil Bey'i haksız yere tümeninden ayırarak Seddülbahir cephesinde bulunan 13. Tümen komutanıyla yer değiştirmişti. Böylece Selahaddin Adil Bey 13. Tümen Komutanı olarak yeniden Seddülbahir cephesine dönmüş oldu.

Mektuptaki ifadelerinden anlaşılan, beş aydır yoğun ve kanlı muharebeler içinde, cephe hattında bulunmanın verdiği mental yorgunluk ve bezginlik o raddeye gelmiş ki bir an önce savaşın bitmesi beklenir hale gelmiş.

1915'te, savaşın sona erip barış yapılacağına dair ümitler, askerlerin günlüklerine çokça yer etmiştir. Zira içinde buldukları savaşın üç yıl daha süreceğini hatırlarına bile getirmeden birkaç ay içinde barış yapılacağı ümidi taşımaktaydılar.

26 Ekim 1915 / Şarköy

Sevgili Sîr!

Uzunköprü derken Şarköy çıktı! Evvelki akşam buraya geldik. Dün de sana telgraf çekmiş idim. Bakalım burada ne kadar müddet duracağız. Şimdiki vaziyete nazaran la-ekall (en az) bir ay bu civardayız. İngiliz melunları yeni bir ihraç ile taciz etmezlerse rahatız. Ve illa yine Gelibolu torbasına girmek tehlikesi her an mevcut.

İzin almak ihtimali henüz var ise de daha tespit etmedim. Ordu kumandanının gönlünü yaparsak, buraya gelen vapurlarla ya hasta gemisi veya torpido ile hiç olmazsa bir hafta sana gelmek istiyorum.

İnşallah musalaha (barış) veya mütareke olur da büsbütün kurtuluruz.

Mektuplarını Şarköy'de 13. Fırka (Tümen) diye yazarsın. Cenab-ı Hakk'a hamd olsun şimdiye kadar güzelce ifa-yı vazife ettik (görevimizi yerine getirdik). Allah da bize lütuf ve ihsanlarla işimizi asan eyledi, utandırmadı. İnşallah böylece sulhu buluruz. Sıhhat ve afiyetle yaşarız. Seni ve yavrumu görmek ihtiyac-ı şedinin (dayanılmaz ihtiyacının) günden güne artmakta olduğunu söylemeyi zaid (lüzumsuz) görürüm.

Bayram buralarda geçtiği için tebriğe imkân olmadı. Cümleye saadetle, birlikte güzel bayramlar nasip etmesini temenni ederim. Gözlerinizden öperim. Cümleye selam. Sevgili meleğim.

Selahaddin Adil

Selahaddin Adil Bey, 12. Tümen Komutanı olarak 23 Mayıs 1915'te girdiği Çanakkale cephesinden, yaklaşık beş ay sonra 13. Tümen Komutanı olarak çıkmıştı. Tümeniyle birlikte Uzunköprü'ye gidecekken Şarköy'e gönderilmiş, burada bir hafta kaldıktan sonra da Keşan'a nakledilmişti.

Mektupta İngilizlerin yeni bir çıkarma yapmalarından endişe ederek, tümenin yeniden "Gelibolu torbasına" girme tehlikesinden bahsetmektedir.

Gerçekten de Müttefikler Gelibolu Yarımadası'nı tahliye için ha-

zırlık yaparken muharebe alanı gerisinde ve iskelelerde yaşanan hareketlilik Türk tarafında hep yeni bir çıkarma beklentisi doğurmuştu. Bunun sebebi Müttefiklerin -bilhassa İngilizlerin- prestij kaybını göze alıp Çanakkale'den başarısızlıkla ayrılmak istemeyecek olmalarına olan kesin kanaatti.

Selahaddin Adil, savaşta görevini hakkıyla yerine getirdiklerini buna karşılık da Allah'ın lütfuyla muvaffakiyete ulaştıklarını ifade ederken, öte yandan eşine ve çocuğuna kavuşmak için bir an önce barış ve ateşkes ilan edilip savaşın bitmesini dilemektedir.

Sonuç

Çanakkale Muharebelerinde özel bir yere sahip olan Selahaddin Adil Bey, önce Çanakkale Boğazı'nı savunan kuvvetlerin başındaki ikinci adam olarak deniz muharebelerinde, sonra da 12. ve 13. Tümen komutanlıklarında bulunarak kara muharebelerinin en tehlikeli ve kritik anlarının yaşandığı Seddülbahir ve Anafartalar cephelerindeki muharebelere katılmıştı.

Mektuplarında bütün dehşeti ve şiddeti ile içinde bulunduğu savaş çok fazla öne çıkarmamaya çalışmasına rağmen zaman zaman savaşa, emrindeki askerlere, savaşın getirdiği şartlara ve zorluklara temas etmiştir.

Mektuplarında asla kendini ön plana çıkarmamış, kendini övücü sözler sarf etmemiştir. Halbuki 18 Mart 1915 Deniz Zaferi'nde, Cevat Paşa o gün erken saatlerde teftiş için Rumeli yakasına geçtiğinden Müttefik donanmanın taarruzuna karşı komutayı bizzat üstlenmiş ve saat 14'te Cevat Paşa gelinceye kadar bu ağır sorumluluk isteyen görevi başarıyla yerine getirmişti.

Selahaddin Adil'in mektupları, bizzat savaşın içinde bulunan bir askerinin, savaşa dair düşüncelerini, istikbale dair özlemlerini, bir eş ve baba olarak ailesinin ihtiyaçları ve güvenliği için duyduğu endişeleri pek tabii insanî duygular içinde bize aktarmaktadır.

Selahaddin Adil Bey, Çanakkale'den sonra Doğu Cephesinde Ruslarla muharebe ettikten sonra İzmir Müstahkem Mevki Komutanlığına tayin edilmişti. 1918 yılı içinde ise üç senelik ayrılıktan sonra tekrar Çanakkale'ye dönmüştü. Bu defaki görevi Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı idi. Ancak ne hazindir ki 30 Ekim

1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi ile uğruna denizde ve karada savaştığı Çanakkale'yi kendi eliyle İngilizlere teslim etmek zorunda kalmıştı.

Selahaddin Adil Bey, Mütareke döneminde İstanbul'da genel kargâhta bulunmuştu. 1920 yılı Şubat ayında Erkân-ı Harbiye Mektebi'nde (Harp Akademisi) kurmay subay adaylarına Çanakkale Deniz Savaşları üzerine bir konferans vermişti.

İşgal edilmiş bir ülkenin başkentinde, gelecekte ne olacağının belirsiz olduğu bir dönemde orduları terhis edilmiş bir ülkedeki kurmay subay adaylarına hitap eden Selahaddin Adil Bey onların içinde bulunduğu halet-i ruhiyenin farkında olarak konferansını şu sözlerle bitirmişti:

“Bugün mütareke ve genel durum tesiriyle herkeste az çok mesleğine dair bir tereddüt fikri mevcut ise de gelecek hiçbir zaman belli olmadığından, bütün arkadaşlarımın her bir hale karşı hazır olmaları ve çalışmaları lâzım geldiği kanaatindeyim.

Karamsarlığın fena olduğunu, en küçük cüretkârane teşebbüslerin muvaffakiyetli netice vereceğini ve gayeye doğru yürümek lâzım geleceğini ifade etmek isterim.”

Hiç şüphe yok ki Selahaddin Adil Bey, genç subaylara bu tavsiyelerde bulunurken, bizzat Çanakkale cephesinde yaşadığı tecrübeleri referans almıştır. Zira Çanakkale'de Türk ordusunun, Müttefiklerin kara ve deniz kuvvetlerine karşı zafer kazanacağını kimse tahmin etmiyordu. Ama bütün yokluklara, eksiklere rağmen inançla, imanla yapılan mücadelenin başarıyı getirdiği Çanakkale'de görülmüştü.

Genç subaylara geleceğe dair vermiş olduğu tavsiyeleri kendisi de uygulayarak birkaç ay sonra 15 Haziran 1920'de Millî Mücadele'ye katılmak üzere Anadolu'ya geçti. Güney ve Batı cephelerindeki muharebelere katıldı. 1922'de İstanbul Komutanlığına tayin edildi.

Bu görevde bulunduğu sırada imzalanan Lozan Antlaşması hükümleri gereği, İstanbul'da bulunan işgal kuvvetlerinin şehri tahliye etmeleri çalışmalarına Türk tarafı adına katılmış ve 2 Ekim 1923'te işgal kuvvetleri komutanlarını Dolmabahçe'de düzenlenen bir törenle ülkelerine uğurlamıştı. Bir bakıma İstanbul'u işgalden kurtaran kişi olmuştu.

Çanakkale Müstahkem Mevki kurmay başkanı olarak deniz muharebelerinde düşman donanmasına geçit vermeyen, kara muharebelerinde Seddülbahir ve Anafartalar'da emrindeki tümende bulunan binlerce askerini şehit veren ve buna mukabil Çanakkale Zaferi'ni kazanan Selahaddin Adil Bey, 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi gereği, komutanı olduğu Çanakkale Müstahkem Mevkii'ni İngilizlere teslim etmek zorunda kalmıştı. Bu, bir asker ve komutan için şüphesiz çok sarsıcı ve ağır bir görevdi. Buna rağmen inancını kaybetmeden mücadeleye devam eden Selahaddin Adil Bey, İstanbul komutanı olarak bu kez işgalci İtilaf Devletleri temsilcilerinin elinden İstanbul'u almıştı.

Sevincin ve onurun, hüznle iç içe olduğu bu kaderi, Selahaddin Adil Bey hatıratında şöyle ifade etmektedir:

“Ne garip bir kader ve talihin cilvesidir ki, umumi harpte (I. Dünya Savaşı) kurmay başkanı olarak Çanakkale savunmasını, saygıdeğer kumandanı Cevat Paşa yanında hazırlamış ve 18 Mart 1915 Deniz Savaşı'nı, öğleden sonra saat 14:00'a kadar en heyecanlı ve savaşın sonucunu belli eden bölümünü kendisi idare eden ve sonra Mondros Mütarekesi hükümleri gereğince de bu defa Çanakkale Müstahkem Mevki Kumandanı olarak Boğaz istihkâmlarını İngiliz Kumandanı Croker'e teslim etmek bahtsızlığına uğramışken bu defa da bu galip devletlerin memleketlerine hiçbir şey elde edemeden dönmelerine yakından tanık oluyordum”.